

TOSHKENT DAVLAT
IQTISODIYOT UNIVERSITETI

ISSN: 2992-9083

O'ZBEKISTON SUG'URTA BOZORI

VOL. 3 ISS:4 (2026)

INSURANCE MARKET OF UZBEKISTAN

СТРАХОВОЙ РЫНОК УЗБЕКИСТАНА

INSURANCE

TDIU, Islom Karimov 49, 100066, Toshkent

<https://insurance.tsue.uz>

№	MUNDARIJA	Page
1.	SANOAT KORXONALARIDA MAHSULOT SIFATINI BOSHQARISH SAMARADORLIGINI BAHOLASHNING USLUBIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH <i>Baytanov O'ralboy Miraqul o'g'li</i>	4
2.	QO'SHILGAN QIYMAT SOLIG'NING XORIJ TAJRIBASI VA UNI O'ZBEKISTONDA QO'LLASH ISTIQBOLLARI <i>Bobomurodov Abdurasul</i>	7
3	KICHIK TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI YASHIL IQTISODIYOT TAMOYILLARI ASOSIDA BARQAROR RIVOJLANTIRISH <i>Ruziyev Oybek Abdimuminovich, Karimov Erkin Yusubovich</i>	10
4	KICHIK BIZNESNI MOLIYAVIY RESURSLARI VA SAMARADORLIGINI OSHIRIGA TA'SIR E'TUVCHI OMILLARI <i>Ketmanov Avazbek Malikovich</i>	13
5	ELEKTR ENERGIYASINI SOTISHDA YO'QOTISHLARNI QOPLASH BO'YICHA HISOB-KITOBLAR <i>Nurniyozov Feruz Abdurashid o'g'li</i>	16
6	DAVLAT XARIDLARINING IQTISODIY MAZMUNI VA MAMLAKAT MOLIYA TIZIMIDAGI O'RNI: NAZARIY YONDASHUVLAR <i>Xamdamon Sardor Farmon o'g'li</i>	19
7	MAVSUMIY ISHLAB CHIQARISH SHAROITIDA KORXONA MOLIYAVIY BARQARORLIGINI TA'MINLASHNING NAZARIY ASOSLARI <i>Kilichev Alisher Akramovich</i>	21
8	XUSUSIY TIBBIYOT TASHKILOTLARIDA XARAJATLAR HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH <i>Primkulova Zilola Abrorovna</i>	23
9	TIBBIY XIZMATLAR BUXGALTERIYA HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH <i>Shamsikulova Moxina bonu Furkatovna</i>	25

“O‘ZBEKISTON SUG‘URTA BOZORI” JURNALI TAHRIR KENGASHI A‘ZOLARI

1. Teshabayev To‘lqin Zakirovich (Kengash raisi. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektori, i.f.d. prof.).
2. Fayziyev Orifjon Olimovich (Kengash raisi o‘rinbosari, Istiqbolli loyihalar milliy agentligi direktor o‘rinbosari).
3. Azimov Rustam Sadikovich (O‘zbekinvest eksport-import sug‘urta kompaniyasi AJ Bosh direktori, i.f.d. prof.).
4. Mehmonov Sultonali Umaraliyevich (Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti prorektori, i.f.d., prof.).
5. Abduraxmonova Gulnora Qalandarovna (Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti prorektori, i.f.d. prof.).
6. Xudoyqulov Sadirdin Karimovich (TDIU huzuridagi “O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari” ilmiy tadqiqot markazi direktori).
7. Xalilov Oybek Nasirovich (O‘zbekiston sug‘urta bozori professional ishtirokchilari Uyushmasi Kengash raisi).
8. Qo‘ldoshev Qamariddin Mansurovich (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasida professori, i.f.d., Bosh muharrir).
9. Zaynalov Jahongir Rasulovich (Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “Moliya” kafedrasida mudiri, i.f.d. prof.).
10. Shennayev Xo‘jayor Musurmanovich (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasida mudiri, DSc, prof.).
11. Boyev Habibullo Ismoilovich (TDIU “Soliq va soliqqa tortish” kafedrasida professori, i.f.d.).
12. Nurullayev Abdulaziz Sirojiddinovich (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasida dotsenti, i.f.d.).
13. Merident Randles (FSA, MAAA. Prinsipal & Consulting Actuary. Senior Consultant, UNDP-Milliman Global Actuarial Initiative).
14. Ong Xie (FIA, FSAS. Program Manager, UNDP-Milliman Global Actuarial Initiative. Pronouns: She/Her).
15. Yadgarov Akram Akbarovich (TDIU “Yashil iqtisodiyot” kafedrasida professori, i.f.d.).
16. Yuldashev Obiddin Toshmurzayevich (TDIU magistratura dekan muovini, i.f.d.).
17. Maxmudov Akbar Abduxamidovich (Toshkent ijtimoiy innovatsiya universiteti rektori, PhD, dotsent).
18. Axrorov Zarif Oripovich (TDIU Samarqand filiali “Moliya, soliq va bank ishi” kafedrasida mudiri, i.f.d., dotsent).
19. Qurbonov Xayrulla Abdurasulovich (TDIU Xalqaro va milliy reytinglar bilan ishlash bo‘limi boshlig‘i, i.f.n. dots.).
20. Raxmatullayev Botirjon Abduxamidovich (Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti. Akademik faoliyat bo‘yicha prorektor PhD, dotsent).
21. Musaxonzoda Ikromjon Sobirxon o‘g‘li (TMC institute “Milliy ta’lim yo‘nalishlari akademik faoliyat va ilmiy ishlar” bo‘yicha prorektor, PhD).
22. Hasanov Xayrulla Nasrullayevich (TDIU Besh tashabbus markazi bo‘lim boshlig‘i, PhD).
23. Kenjayev Ilxom G‘iyozovich (TDIU magistratura dekan muovini, PhD, dots.).
24. Imomov Hamdilla Hamdamovich (TDIU “Korporativ moliya va qimmatli qog‘ozlar” kafedrasida professor v.b., i.f.n.).
25. Baratova Dinara Alisherovna (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasida dotsenti, PhD. Tahririyat kengashi kotibi).
26. Agzamov Avazxon Talgatovich (TDIU “Soliq va soliqqa tortish” kafedrasida professori, PhD).
27. Nomozova Qumri Isoyevna (Bank moliya akademiyasi dotsenti, PhD).
28. Xamdamov Shoh-Jaxon Raxmat o‘g‘li (TDIU “Korporativ moliya va qimmatli qog‘ozlar” kafedrasida dotsenti, PhD).
29. Maxmudov Samariddin Baxriddinovich (“Ma‘mun” universiteti “Iqtisodiyot” kafedrasida dotsenti, PhD).
30. Abduturapova Dildora Farxodjon qizi (“Ilmiy tadqiqot faoliyatini tashkil etish” bo‘limi bosh mutaxassisi, PhD).
31. Abdusattarova Dildora Baxodirovna (TDIU “Soliq va soliqqa tortish kafedrasida” dotsenti).
32. Nosirov Jasur Tursunpulotovich (Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti “Akademik faoliyat va registrator” departamenti rahbari, PhD, dotsent).
33. Adilova Gulnur Jorabayevna (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasida dotsenti, PhD.).
34. Malikova Dilrabo Mo‘minovna, (TDIU Samarqand filiali "Moliya, soliq va bank ishi" kafedrasida dotsenti, PhD).
35. Bobomurotova Manzura Panji qizi (TDIU “Soliq va soliqqa tortish” kafedrasida assistenti, PhD).

MAVSUMIY ISHLAB CHIQRISH SHAROITIDA KORXONA MOLIVAVIY BARQARORLIGINI TA'MINLASHNING NAZARIY ASOSLARI

Kilichev Alisher Akramovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil izlanuvchisi

E-mail: alisherkilichev@mail.ru

Orcid: 0009-0004-2348-2054

Annotatsiya: Maqolada mavsumiy mahsulotlar ishlab chiqaruvchi korxonalarda moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning nazariy asoslari tadqiq etilgan. Moliyaviy barqarorlik tushunchasiga oid klassik va zamonaviy ilmiy yondashuvlar tanqidiy tahlil qilinib, mavsumiylik omilining korxona moliyaviy holatiga ta'sir kanallari tizimlashtirilgan. An'anaviy moliyaviy tahlil ko'rsatkichlarining mavsumiy ishlab chiqarish sharoitidagi cheklovlari asoslangan hamda moliyaviy barqarorlikni baholashda "mavsumiy moliyaviy sikl" tushunchasini qo'llash taklif etilgan. Tadqiqot natijalari mavsumiy tarmoqlar korxonalarida moliyaviy menejmentni tashkil etish va barqarorlikni baholash metodikalarini takomillashtirishda foydalanilishi mumkin.

Kalit so'zlar: moliyaviy barqarorlik, mavsumiylik, mavsumiy ishlab chiqarish, aylanma mablag'lar, likvidlik, moliyaviy sikl, to'lov qobiliyati, moliyaviy tahlil.

Abstract: The article examines the theoretical foundations of ensuring the financial sustainability of enterprises producing seasonal products. Classical and modern scientific approaches to the concept of financial sustainability are critically analyzed, and the channels through which the seasonality factor affects the financial condition of an enterprise are systematized. The limitations of traditional financial analysis indicators under seasonal production are substantiated, and the application of the concept of the "seasonal financial cycle" in assessing financial sustainability is proposed.

Keywords: financial sustainability, seasonality, seasonal production, working capital, liquidity, financial cycle, solvency, financial analysis.

Абстрактный: В статье исследуются теоретические основы обеспечения финансовой стабильности предприятий, производящих сезонную продукцию. Проводится критический анализ классических и современных научных подходов к концепции финансовой стабильности, систематизируются каналы влияния сезонного фактора на финансовое состояние предприятия. Обосновываются ограничения традиционных показателей финансового анализа в условиях сезонного производства, и предлагается использование концепции «сезонного финансового цикла» для оценки финансовой стабильности. Результаты исследования могут быть использованы для организации финансового управления в сезонных отраслях и совершенствования методов оценки стабильности.

Ключевые слова: финансовая стабильность, сезонность, сезонное производство, оборотный капитал, ликвидность, финансовый цикл, платежеспособность, финансовый анализ.

Kirish (Введение/Introduction).

Bozor konyunkturasining tez o'zgaruvchanligi sharoitida korxonaning uzoq muddatli raqobatbardoshligi ko'p jihatdan uning moliyaviy barqarorligiga bog'liqdir. Ayniqsa, ishlab chiqarish va sotish hajmi yil davomida keskin tebranib turadigan mavsumiy tarmoqlar — qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash, oziq-ovqat, to'qimachilik, qurilish materiallari sanoati korxonalari uchun moliyaviy barqarorlikni ta'minlash alohida dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bunday korxonalarda daromadlar oqimi qisqa davrga to'plangan holda shakllanadi, xarajatlarning salmoqli qismi esa yil davomida uzluksiz amalga oshiriladi. Natijada likvidlikning davriy tanqisligi, qarz yukining mavsumiy o'sishi va moliyaviy muvozanatning buzilishi xavfi vujudga keladi.

"O'zbekiston — 2030" strategiyasida belgilangan sanoatni yuqori texnologiyalar asosida rivojlantirish hamda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlash vazifalari mavsumiy xususiyatga ega tarmoqlarda moliyaviy menejment sifatini tubdan oshirishni taqozo etadi. Biroq iqtisodiy adabiyotda moliyaviy barqarorlik nazariyasi, asosan, ishlab chiqarish ritmi nisbatan barqaror korxonalar uchun ishlab chiqilgan bo'lib, mavsumiylik omilining moliyaviy barqarorlikka ta'siri yetarlicha tizimli tadqiq etilmagan. Mazkur maqolaning maqsadi — mavsumiy ishlab chiqarish sharoitida moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning nazariy asoslarini rivojlantirish va mavsumiylik omilining korxona moliyaviy holatiga ta'sir kanallarini tizimlashtirishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Обзор литературы/Literature review).

Moliyaviy barqarorlik muammosi korporativ moliya nazariyasining markaziy masalalaridan biri sifatida ko'plab tadqiqotlarning predmeti bo'lib kelgan. Kapital tarkibi va uning firma qiymatiga ta'siriga oid fundamental asoslar F.Modilyani va M.Miller ishlarida yaratilgan bo'lib

[1], ular moliyaviy barqarorlikni kapital tarkibi optimalligi prizmasidan o'rganishga yo'l ochdi. S.Mayers va N.Majlufning "iyerarxiya nazariyasi" korxonalar moliyalashtirish manbalarini tanlashda ichki manbalarga ustuvorlik berishini asoslaydi [2] — bu xulosa daromadlari mavsumiy tebranadigan korxonalar uchun alohida ahamiyatga ega, zero ularda ichki manbalar oqimi notekis shakllanadi. Moliyaviy qiyinchiliklarni prognozlashtirish yo'nalishida U.Biver [3] va E.Altman [4] ishlari klassik hisoblanib, moliyaviy koeffitsiyentlar asosida bankrotlik ehtimolini baholash metodologiyasiga asos solgan.

Moliyaviy tahlilning rus maktabida moliyaviy barqarorlik, to'lov qobiliyati va likvidlikni koeffitsiyentlar tizimi orqali baholash yondashuvi A.D.Sheremet, V.V.Kovalyov, G.V.Savskaya ishlarida rivojlantirilgan [5; 6; 7]. Ularda barqarorlik, eng avvalo, o'z va qarz mablag'lari nisbati hamda zaxiralarning moliyalashtirish manbalari bilan ta'minlanganligi orqali talqin etiladi. O'zbekistonlik olimlardan A.V.Vahobov va T.S.Malikovlarning ishlarida korxona moliyasi va moliyaviy munosabatlarning milliy iqtisodiyot sharoitidagi xususiyatlari tadqiq etilgan [8]. Shu bilan birga, ta'kidlash joizki, mavjud tadqiqotlarning mutlaq ko'pchiligidan moliyaviy barqarorlik yillik hisobot sanalariga bog'langan statik holat sifatida baholanadi, ishlab chiqarish va pul oqimlarining yil ichidagi mavsumiy dinamikasi esa tahlil doirasidan chetda qoladi. Aynan shu jihat mazkur tadqiqotning ilmiy bo'shlig'ini belgilaydi.

Tadqiqotni amalga oshirish jarayonida ma'lumotlarni tizimlashtirish, ilmiy manbalarni tahlil qilish va matnni takomillashtirish bosqichlarida sun'iy intellekt texnologiyalaridan yordamchi vosita sifatida taxminan 30% darajada foydalanildi. Barcha ilmiy xulosalar, tahlillar va yakuniy natijalar muallif tomonidan mustaqil shakllantirildi.

Tadqiqotni amalga oshirishda foydalanilgan usullar (Методы /Methods).

Tadqiqotda ilmiy abstraksiya, induksiya va deduksiya, qiyosiy va tizimli tahlil, guruhlash hamda mantiqiy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Moliyaviy barqarorlik tushunchasiga oid yondashuvlar xronologik va mazmuniy mezonlar bo'yicha tizimlashtirildi; mavsumiylik omilining ta'siri korxona moliyaviy resurslari aylanishi bosqichlari kesimida tahlil etildi.

Tahlil va natijalarlar (Анализ и результаты/Analysis and results).

Iqtisodiy adabiyotda moliyaviy barqarorlik tushunchasiga yondashuvlarni shartli ravishda uchta guruhga birlashtirish mumkin. Birinchi — resurs-tarkibiy yondashuv bo'lib, unda barqarorlik kapital tarkibi, o'z aylanma mablag'larining mavjudligi va zaxiralarning moliyalashtirish manbalari bilan ta'minlanganligi orqali aniqlanadi. Ikkinchi — funksional yondashuv bo'lib, barqarorlik korxonaning to'lov qobiliyatini uzluksiz saqlash, majburiyatlarini o'z vaqtida bajarish qobiliyati sifatida talqin etiladi. Uchinchi — strategik (dinamik) yondashuvda moliyaviy barqarorlik tashqi muhit o'zgarishlariga moslashgan holda rivojlanishni ta'minlovchi moliyaviy muvozanat holati sifatida qaraladi. Fikrimizcha, mavsumiy ishlab chiqarish sharoitida aynan uchinchi yondashuv metodologik asos bo'lib xizmat qilishi lozim, chunki bunday korxonalarda moliyaviy muvozanat statik emas, balki davriy takrorlanuvchi tebranishlar orqali namoyon bo'ladi.

Mavsumiylik omilining korxona moliyaviy holatiga ta'sirini quyidagi o'zaro bog'liq kanallar orqali tizimlashtirish mumkin. Birinchidan, aylanma mablag'lar aylanishining uzayishi va notekisligi: xomashyo asosiy qismining qisqa davrda xarid qilinishi zaxiralarga yirik hajmdagi mablag'larning "muzlatilishiga" olib keladi. Ikkinchidan, likvidlikning davriy tanqisligi: pul tushumlari sotish mavsumiga to'plangan holda, to'lov majburiyatlarini yil davomida taqsimlangan bo'ladi. Uchinchidan, qarz yukining mavsumiy o'sishi: aylanma mablag'lar tanqisligi, odatda, qisqa muddatli bank kreditlari hisobidan qoplanadi, bu esa foiz xarajatlarini oshiradi va moliyaviy leveridjning yil ichidagi tebranishini kuchaytiradi. To'rtinchidan, doimiy xarajatlari bosimi: ishlab chiqarish to'xtab turgan davrlarda ham amortizatsiya, ish haqi, saqlash xarajatlari davom etadi, bu rentabellikning davriy pasayishiga olib keladi. Beshinchidan, narx tavakkalchiligi: mavsumiy mahsulotlar narxining yig'im-terim davrida pasayishi va mavsumlararo davrda oshishi sotish strategiyasi bilan moliyaviy barqarorlik o'rtasidagi bog'liqlikni kuchaytiradi.

Yuqoridagi tahlil an'anaviy moliyaviy barqarorlik ko'rsatkichlarining mavsumiy korxonalarga nisbatan qo'llanilishidagi

jiddiy cheklovlarini yuzaga chiqaradi. Yillik balans sanasiga hisoblangan joriy likvidlik, avtonomiya yoki ta'minlanganlik koeffitsiyentlari korxona holatini faqat bitta nuqtada aks ettiradi: balans sanasi sotish mavsumiga to'g'ri kelsa, ko'rsatkichlar sun'iy yuqori, zaxira to'plash davriga to'g'ri kelsa — sun'iy past chiqadi. Demak, bir xil moliyaviy holatdagi ikki korxona faqat balans sanasining mavsumiy sikldagi o'zgarishiga ko'ra tubdan farqli baholanishi mumkin. Bu holat, birinchidan, kredit tashkilotlarining qarz oluvchini baholashida, ikkinchidan, moliyaviy qiyinchiliklarni erta aniqlashda tizimli xatolarga olib keladi.

Ushbu cheklovlarini bartaraf etish uchun moliyaviy barqarorlikni baholashga "mavsumiy moliyaviy sikl" tushunchasini kiritish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Mavsumiy moliyaviy sikl deganda biz korxona moliyaviy resurslarining zaxira to'plash, ishlab chiqarish, sotish va mavsumlararo davrlardan iborat to'liq aylanishini hamda ushbu aylanishning har bir bosqichiga xos likvidlik, qarzдорlik va rentabellik parametrlarining me'yoriy oralqlarini tushunamiz. Bunday yondashuvda barqarorlik mezonini — ko'rsatkichlarning yillik o'rtacha qiymatlari emas, balki ularning sikl bosqichlari bo'yicha belgilangan me'yoriy yo'laklarga mosligi hamda sikl yakunida moliyaviy muvozanatning tiklanish qobiliyatidir. Mazkur yondashuv moliyaviy barqarorlikni statik "holat"dan dinamik "jarayon" sifatida baholashga o'tish imkonini beradi va keyingi tadqiqotlarimizda integral baholash modelini ishlab chiqish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar (Выводы и предложения/Conclusion).

Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi. Birinchidan, moliyaviy barqarorlik nazariyasida mavsumiylik omili yetarlicha tadqiq etilmagan bo'lib, mavjud yondashuvlar barqaror ishlab chiqarish ritmiga ega korxonalarga mo'ljallangan. Ikkinchidan, mavsumiylikning moliyaviy holatga ta'siri besh kanal — aylanma mablag'lar aylanishi, likvidlik, qarz yuki, doimiy xarajatlari va narx tavakkalchiligi orqali namoyon bo'ladi hamda ushbu kanallar o'zaro kuchaytiruvchi xususiyatga ega. Uchinchidan, an'anaviy koeffitsiyent tahlili mavsumiy korxonalarda balans sanasiga bog'liq tizimli xatolikka yo'l qo'yadi, shu bois baholash choraklik (oy) kesimidagi dinamik ma'lumotlarga tayanishi lozim. To'rtinchidan, moliyaviy barqarorlikni "mavsumiy moliyaviy sikl" doirasida baholash taklif etildi, bu esa baholash metodikalarini mavsumiy tarmoqlar xususiyatiga moslashtirish imkonini beradi. Keyingi tadqiqotlar mazkur nazariy yondashuv asosida moliyaviy barqarorlikni integral baholash modelini ishlab chiqish va uni O'zbekiston sanoat korxonalari ma'lumotlarida sinovdan o'tkazishga yo'naltiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar (Литературы/References):

1. Modigliani F., Miller M.H. The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment // The American Economic Review. – 1958. – Vol. 48, No. 3. – P. 261–297.
2. Myers S.C., Majluf N.S. Corporate Financing and Investment Decisions When Firms Have Information That Investors Do Not Have // Journal of Financial Economics. – 1984. – Vol. 13, No. 2. – P. 187–221.
3. Beaver W.H. Financial Ratios as Predictors of Failure // Journal of Accounting Research. – 1966. – Vol. 4. – P. 71–111.
4. Altman E.I. Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy // The Journal of Finance. – 1968. – Vol. 23, No. 4. – P. 589–609.
5. Sheremet A.D. Kompleksnyy analiz xozyaystvennoy deyatel'nosti. – M.: INFRA-M, 2017.
6. Kovalyov V.V. Finansovyy analiz: metody i protsedury. – M.: Finansy i statistika, 2002.
7. Saviskaya G.V. Analiz xozyaystvennoy deyatel'nosti predpriyatiya. – M.: INFRA-M, 2020.
8. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya: umumdavlat moliyasi. – T.: Iqtisod-Moliya, 2019.
9. Brigham E.F., Ehrhardt M.C. Financial Management: Theory and Practice. 16th ed. – Boston: Cengage Learning, 2020.
10. Van Horne J.C., Wachowicz J.M. Fundamentals of Financial Management. 13th ed. – Harlow: Pearson, 2008.
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrda "O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risidagi PF-158-son Farmoni // lex.uz
12. O'zbekiston Respublikasining "Ilm-fan va ilmiy faoliyat to'g'risida"gi O'RQ-576-son Qonuni // lex.uz